

สัมมนาวิชาการ เรื่อง

“ใครกุมอำนาจเมียนมา? อองซาน ซูจี หรือกองทัพ”

วันอังคารที่ 26 เมษายน 2559 เวลา 8.30 - 12.00 น.

ณ ห้องประชุม 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. รัฐบาลพลเรือนกับบทบาทกองทัพในช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่าน โดย ดร.ม.ล.พินิตพันธุ์
บริพัตร อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตามที่ได้มีการติดตามสถานการณ์การเมืองพม่ามานั้น ก็ยังไม่สามารถที่จะสรุปได้แน่ชัดว่าใครเป็นผู้กุมอำนาจเมียนมา แต่ได้ตั้งข้อสังเกต สมมติฐาน และศึกษาทำความเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองต่อการเปลี่ยนผ่านในปัจจุบันว่า เรามีการวาดภาพการเมืองพม่าไว้อย่างไร สังเกตได้ในปัจจุบัน ชาวอองซาน ซูจี เริ่มเข้ามามีบทบาทชัดเจน โดดเด่น และมีอิทธิพลมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการต่างประเทศในพม่า นับแต่นี้ มีแนวโน้มนโยบายต่างประเทศหรือจุดยืนที่เน้นความสัมพันธ์แห่งมิตรภาพไว้ด้วยนโยบายสำคัญหรือมีผลประโยชน์ร่วมด้วย ดังนั้น นางอองซาน ซูจี จึงเป็นเสมือนกับ Personal Keeper ซึ่งได้มีการถอดแนวความคิดของเธอออกมาปฏิบัติอย่างยาวนาน ในเรื่องการประนีประนอม การเจรจาสันติวิธี การปรับทัศนคติ และมีการถ่ายทอดซึ่งทำให้เข้าใจรูปแบบแนวคิดทางการเมืองที่เธอปฏิบัติในช่วงที่เปลี่ยนผ่าน ในทางกลับกัน แนวความคิดเหล่านี้ได้สะท้อนถึงอำนาจหรือสถานะนำของกองทัพ เพราะถ้าเกิดกองทัพไม่มีอำนาจนำ หรือไม่เป็นสถาบันทางการเมืองและไม่มีอิทธิพลอย่างมาก นางอองซาน ซูจีคงไม่เลือกที่จะดำเนินการในรูปแบบนี้ ดังนั้น จึงมีลักษณะเป็นการตอบโต้ระหว่างเธอกับกองทัพ คล้ายกับ Socialization อย่างหนึ่ง และจากคำสัมภาษณ์ นางอองซานซูจีให้เห็นถึงแนวคิด รูปแบบทางด้านการปกครอง และในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นสถานะนำของฝ่ายกองทัพ สิ่งที่น่าสนใจ ไม่ใช่ใครกุมอำนาจหรือผู้กุมบังเหียนจะเป็นใคร แต่ในประเทศที่ผ่านความขัดแย้งมาอย่างยาวนานและฝังรากลึกระหว่างนางอองซาน ซูจีกับกองทัพต่อจากนี้จะมีการปรับตัวกันในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างไรเพื่อที่จะได้ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย คำถามคือ ทั้งสองฝ่ายกำลังทำอะไรกันอยู่ และจะร่วมมือกันอย่างไร อยากให้มองความโดดเด่นในบริบทการเมืองของพม่า

ประการแรก พม่าจะมีความขัดแย้งอย่างมากในปี 1988 ก็ผ่านไปอย่างราบรื่น แม้จะมีปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน ปัญหาความรุนแรงทางการเมือง ปัญหาการปะทะทางการเมืองตลอดในช่วงทศวรรษปี 1990 และในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ประชาธิปไตย แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากปี 2010 เป็นต้นมา หลังจากได้แต่งตั้งนางอองซาน ซูจี จนนำไปสู่การปล่อยตัว เข้ารับสมัครเลือกตั้ง และนำไปสู่ได้ชัยชนะในที่สุด ที่น่าสนใจคือ เป็นการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองที่ราบรื่น ซึ่งภายใต้บริบทแห่งสันติภาพที่เปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสพบปะพูดคุยมีระยะเวลาในการคิดไตร่ตรองและปรับตัวเข้าหากัน พูดคุยเจรจาต่อรอง ไม่ต้องหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ดังนั้น จึงเป็นบริบทที่อยู่ภายใต้ความสันติและถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านที่น่าสนใจ เพราะในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา รัฐบาลพม่ามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและถูกกดดันจากรัฐบาลนานาชาติ พรรค NLD ไม่เข้มแข็ง จึงเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลไม่มีเวลาที่จะคิดไตร่ตรอง ปรับปรุงตัวและทัศนคติ

ประการที่สอง เมื่อเราได้ศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองพม่าตลอดระยะเวลาช่วง 20 – 30 ปีที่ผ่านมา หรือช่วงของการเปลี่ยนแปลงจนนำไปสู่เอกราช จะเห็นความขัดแย้งระหว่างกองทัพและนางอองซาน ซูจี

รวมถึง NLD โดยไม่มีการเจรจาต่อรองหรือการประนีประนอม เป็นลักษณะของการรู้เท่ารู้เรา โดยเกมการเมืองพม่าฉบับจากนี้ จะไม่เป็นแบบ Zero Sum Game แบบรู้แพ้ รู้ชนะ เพราะไม่มีประโยชน์ แต่จะเป็นลักษณะของการปรับตัวเข้าหากัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน สามารถรักษาผลประโยชน์ร่วมกันได้

ประการที่สาม การเปลี่ยนผ่านนี้ได้สร้างบริบทที่ชัดเจนอย่างมาก เพราะต่างฝ่ายต่างมีเอกภาพในการดำรงสถานะที่เป็นอยู่ ที่น่าสนใจคือ ต่างฝ่ายต่างจะมีวิธีการแสวงหาผลประโยชน์ในระยะยาวร่วมกันอย่างไร

ประการแรก พรรค NLD จะมีวิธีการรักษาสถานะการเปลี่ยนแปลงนี้ได้จำเป็นต้องมีกองทัพ เนื่องจาก ต้องมีเสถียรภาพทางการเมืองการปกครอง และกองทัพเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด หาก NLD ไม่มีสถานะทางการเมืองและไม่มีกองทัพอยู่ในมือก็จะไม่มีความเข้มแข็งที่จะต้านกระแสการต่อต้านได้ หรือแม้แต่จัดการกับปัญหาชนกลุ่มน้อยได้ ประเด็นที่สำคัญอีกประการก็คือ พม่าไม่มีความคุ้นชินกับการทำงานกับนักการเมืองเพราะพม่าบริหารประเทศโดยกองทัพมาโดยตลอด ดังนั้น รัฐบาลพม่าอาจจะสับสนวุ่นวายพอสมควร เพราะ NLD ไม่มีประสบการณ์ในการบริหารประเทศ ไม่รู้วาระกระบวนการบริหารประเทศและการเมืองทำอะไร ประเด็นที่สามคือ ความมั่นคง ด้วยกองทัพรักษาความมั่นคงของประเทศนี้มาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ปี 1948 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นความมั่นคงด้านทหารและด้านการเมือง ดังนั้น กองทัพมีข้อมูล เครื่องมือ ทักษะและเครือข่าย รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับทั้งชนกลุ่มน้อย ทหารทางชายแดน และทหารของไทยด้วย ซึ่งแน่นอนอาจจะมีผลต่อความสัมพันธ์หรือการแก้ไขปัญหาชายแดนระหว่างไทยกับพม่า อาจเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ทางพรรค NLD และนางอองซาน ซูจีต้องหวังพึ่งพำนาจทางกองทัพน้อย และสิ่งที่ NLD จะสามารถทำให้พม่าในขณะนี้ได้ดีก็คือ การสร้างภาพลักษณ์ของพม่าให้ดีขึ้น พัฒนาการประเทศและบริหารทางการเมือง และกองทัพพม่าก็ต้องพัฒนาองค์การความเป็นกองทัพและปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกันโดยที่ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง

แต่สิ่งที่เห็นถึงความพยายามของช่วงก่อนที่จะมีประชาธิปไตยใหม่คือ ทางพรรค NLD และนางอองซาน ซูจี ประการแรก พยายามแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตราที่ 59 เพื่อที่จะให้นางอองซาน ซูจีสามารถเป็นประธานาธิบดีได้ ประการที่สองคือ มีการร่างกฎหมายให้นางอองซาน ซูจีเป็นที่ปรึกษาสูงสุดแก่ประธานาธิบดี หรือการเป็นประธานาธิบดีที่อยู่หลังฉาก เป็นความพยายามของรัฐบาลชุดนี้ที่ต้องการยกสถานะภาพให้นางอองซาน ซูจีเป็นศูนย์รวมในการดำเนินงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและเป็นส่วนหนึ่งของคณะมนตรีกลาโหมและความมั่นคง โดยเฉพาะเรื่องความมั่นคง และประการที่สาม นางอองซาน ซูจี เป็นรัฐมนตรีสำนักประธานาธิบดี เพื่อดูแลการบริหารจัดการทั้งหมด ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นทางการหรือไม่ทางการ การเมืองระดับบน ระดับล่างทุกอย่างจะเข้าไปสู่ทางอองซาน ซูจี ซึ่งในความคิดเห็นแล้ว ไม่คิดว่าจะเป็นการดำเนินการที่ดีของประเทศที่ต้องการจะพัฒนาประชาธิปไตยในพม่า แต่สิ่งที่เป็นการคำถามขณะนี้ก็คือ จะล้ำเส้นหรือไม่ บทสรุปที่เราอาจจะต้องเลือกตัดสินใจเองก็คือ ทั้งสองฝ่ายดำเนินเกมอะไรกันอยู่ แล้วเป็นเกมที่แต่ละฝ่ายจะได้รับผลประโยชน์อะไรในการเปลี่ยนผ่านการเมืองพม่าซึ่งเราไม่สามารถที่จะปฏิเสธต่ออำนาจหรืออิทธิพลของกองทัพ ขณะเดียวกัน ก็ปฏิเสธไม่ได้ต่อพลังของการเลือกตั้งของพม่าในปี 2015 ที่สร้างสถานะทางการเมืองของนางอองซาน ซูจี ให้ขึ้นมาเข้มแข็งชัดเจน ดังนั้น จึงไม่ได้เป็นแค่การเมืองภายในเท่านั้น แต่ยังเป็นการเมืองระหว่างประเทศ จึงมองได้ว่า เป็นการเมืองที่ต้องมองไปอีกยาวเพราะความเปราะบางและแรงกดดันทั้งหมดตอนนี้อยู่ที่นางอองซาน ซูจี เนื่องจากเป็นความคาดหวังของประชาชนที่อยู่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงต้องรอดูกันว่า ต่อจากนี้ไป เกมการเมืองพม่าจะดำเนินต่อไปอย่างไร

2. อนาคตกระบวนการสันติภาพภายใต้รัฐบาล NLD โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นฤมล ทับจุมพล อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบ่งเป็น 4 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรก รัฐธรรมนูญ กองทัพและกระบวนการสันติภาพ ประเด็นที่สองก็คือ NLD กับความเป็นไปได้ของสิ่งที่เรียกว่า Civilian Supremacy ซึ่งสงสัยว่ามันจะไม่เป็นจริง ประเด็นที่สามก็คือ การเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์กับทิศทางในอนาคต ประเด็นที่สี่คือ ภาคประชาสังคมกับความคาดหวังต่อพรรค NLD

ประเด็นแรก รัฐธรรมนูญ กองทัพและกระบวนการสันติภาพ ต้องยอมรับว่ารัฐธรรมนูญที่พม่าใช้อยู่ยังเป็นฉบับเดิมและก้อยู่ใน Roadmap ด้วย รวมทั้งมีความพยายามที่จะแก้รัฐธรรมนูญ แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ สิ่งที่สำคัญในโครงสร้างรัฐธรรมนูญของพม่าก็คือ มีการระบุให้กองทัพพมามีสัดส่วน 1 ใน 3 ของทุกสภา หมายความว่า ในสภาสูง สภาผู้แทนราษฎร และสภาท้องถิ่น รวมถึงมลรัฐท้องถิ่น ชาติพันธุ์ทั้ง 7 รัฐ กองทัพพม่ายังคงมีพื้นที่อยู่ในรัฐสภาเหล่านั้น กล่าวคือ กองทัพมีคะแนนเสียงอย่างน้อยร้อยละ 25 หรือทุกๆ 100 คะแนน มี 25 คะแนนที่อยู่กับกองทัพ ดังนั้น หากมีเรื่องอะไรที่จะต้องผ่านกฎหมาย พรรค NLD ควรคำนึงถึงคะแนนเสียงตรงนี้ด้วยว่าจะมีการจัดลำดับความสัมพันธ์อย่างไรระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับกองทัพเพื่อให้ได้เป็นเสียงข้างมากในการบริหาร

ประเด็นที่สองในรัฐธรรมนูญ รัฐมนตรีกลาโหม รัฐมนตรีมหาดไทย และรัฐมนตรีกิจการชายแดน ต้องมาจากกองทัพไม่ได้มาจาก NLD ดังนั้น ภายใต้รัฐธรรมนูญนี้ กองทัพมีพื้นที่ของตนเอง ซึ่งรวมทั้งกิจการภายใน ภายนอก และกิจการชายแดน นอกจากนั้น มีผู้นำจากรัฐบาลมลรัฐ หรือผู้นำที่รัฐบาลท้องถิ่นแต่งตั้งมาจากเนปิดอร์ ในอดีต กองทัพจะเป็นผู้เสนอชื่อ ซึ่งตรงนี้ไม่แน่ใจว่าทาง NLD จะขอเปลี่ยนแปลงที่จะเสนอชื่อเข้าไปแทนกองทัพหรือไม่ หรือจะให้มลรัฐท้องถิ่นทั้ง 7 รัฐสามารถทำการเลือกผู้นำเหมือนการเลือกตั้งทั่วไป แต่เท่าที่สังเกตตอนนี้จะเป็นการเลือกจากทาง NLD และอีกสิ่งที่ทางกองทัพยังมีพื้นที่อยู่มากก็คือ คณะมนตรีสภาความมั่นคงหรือสภากลาโหมของกองทัพ รวมทั้งประธานาธิบดีและรัฐมนตรีต่างประเทศซึ่งเป็นโจทย์หรือหัวใจสำคัญของการเมืองพม่าในเรื่องของสันติภาพและกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกที่นางอองซาน ซูจีจะยืนยันในตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ และรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เมื่อเราดูในรัฐธรรมนูญพม่าจะประกอบด้วยกัน 3 – 4 เรื่องที่จะต้องเป็นโจทย์ในอนาคต และก็เป็นที่ท้าทายด้วย เพราะทางกองทัพพม่ายืนยันชัดเจนว่า หากต้องการที่จะแก้ในรัฐธรรมนูญก็ต้องได้เสียงข้างมากเกินร้อยละ 75 ซึ่งแปลว่า เสียงจาก NLD อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ ต้องรวมคะแนนเสียงจากกองทัพเพื่อที่จะสามารถแก้ไขเนื้อหาในรัฐธรรมนูญได้ หรือเท่ากับว่าต้องมีคะแนนเสียงอย่างน้อย 3 ใน 4 และถึงแม้ว่า NLD ซึ่งโดยปกติคะแนนเสียงแบบ land slide ได้ทั้งระดับสภาสูง สภาผู้แทน และรวมทั้งรัฐท้องถิ่นบางรัฐ เห็นได้เท่ากับรัฐท้องถิ่นบางรัฐก็มีที่นั่งของตนเองในสภาเพื่อที่จะขอแก้ไขในรัฐธรรมนูญเช่นกัน คำถามก็คือ ในกลุ่มชาติพันธุ์จะมีการพูดคุยกันได้เพื่อขอแก้ไขในรัฐธรรมนูญหรือจะหันไปจับมือกับกองทัพ วิธีการไหนจะง่ายกว่ากัน เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ในรัฐฉานและรัฐอาระกัน (ยะไข่) ก็ปฏิเสธทั้ง NLD และนางอองซาน ซูจีด้วย

ดังนั้น โจทย์การเมืองที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงเป็นเรื่องที่ซับซ้อนจากภายใต้กรอบแบบนี้ อะไรคือสิ่งที่กองทัพพม่ายอมได้กับยอมไม่ได้ ประการแรกคือ ไม่มีการแยก Federal State แต่อาจจะยอมรับคำว่า การกระจายอำนาจ Decentralization ส่วนคำว่า Self determination ก็ยังไม่แน่ใจว่ากองทัพพม่าจะยอมรับหรือไม่ เพราะกองทัพหวาดกลัวการแยกออกเป็นรัฐเล็ก รัฐน้อยเพราะเห็นจากประเทศอื่นๆ ที่เป็น

ประเทศหลังสงครามทั้งหมดหลาย ดังนั้น กองทัพพม่าจะยอมรับอะไรได้บ้าง เช่น อาจยอมรับแบบกองทัพอินโดนีเซีย ยอมรับแบบอะเจห์ แต่ไม่ยอมรับแบบติมอร์เลสเตเด็ดขาด และคิดว่าทางกลุ่มชาติพันธุ์เริ่มทำใจยอมรับสภาพได้แล้ว ความต้องการของกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ใช่อย่างเดียวกับความต้องการของกองทัพ และ NLD ก็เป็นชนชาติและเชื้อชาติพม่า ดังนั้น เมื่อพูดถึงกระบวนการสันติภาพต้องตระหนักเรื่องนี้

ประเด็นที่สอง NLD จะอยู่อย่างไร หรือมาอย่างไร ทำไม่ถึงได้ชนะการเลือกตั้ง อย่างแรกคือ NLD ชนะการเลือกตั้งทุกรัฐรวมถึงรัฐที่เป็นชาติพันธุ์ เช่น รัฐกะเหรี่ยง รัฐมอญ รัฐคะยา ยกเว้นรัฐฉานและรัฐยะไข่ ซึ่ง NLD ส่งผู้สมัครเข้าทุกระดับทั้งระดับมณฑลระดับท้องถิ่น ไปจนถึงระดับสภากลาง สภาสูง ซึ่งตรงนี้ก็เกิดคำถามตามมาว่า ทำไม NLD จึงไม่จับมือกับกลุ่มชาติพันธุ์ว่าชนะในรัฐท้องถิ่นนั้นๆ แล้วให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่ชนะคุมกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ และปล่อยให้ทาง NLD คุมทางฝั่งรัฐบาลแห่งชาติ คำตอบที่ได้ก็คือ ต้องการคะแนนเสียงร้อยละ 25 ในมณฑลท้องถิ่นด้วย และขณะเดียวกัน NLD ได้จัดตั้งกระทรวงชาติพันธุ์ (Ministry for Ethnic Affairs) ขึ้น แต่งตั้ง นายเท็ดลิน ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคมอญ Mon Political Party เป็นรัฐมนตรีซึ่งไม่ใช่คนของพรรค NLD เพราะในคณะรัฐมนตรีนี้จะมีสัดส่วนเป็นสมาชิกภายใน NLD ร้อยละ 40 และอีกร้อยละ 60 เป็นพันธมิตรแนวร่วมได้แก่กลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มนักวิชาการ เช่น กระทรวงศึกษา ก็ได้ตั้งอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยย่างกุ้งมาเป็นรัฐมนตรี ดังนั้น สิ่งที่น่าสนใจก็คือ NLD ดำเนินการในรูปแบบของการสร้างพันธมิตรแนวร่วมเพื่อสร้างเงื่อนไขในรูปแบบการเจรจาที่หลากหลายมากขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่การเจรจาระหว่าง NLD กับกองทัพเพียงเท่านั้น เมื่อมองการเมืองพม่าแล้ว คนที่ควรให้ความสนใจก็คือ นายอูทิน จอ ประธานาธิบดี เป็นคนก่อตั้ง NLD ร่วมกับอองซาน ซูจีและคนอื่นๆ ซึ่งเป็นคนคุมคะแนนเสียงในพรรค NLD เพื่อไม่ให้มีปัญหาในสภา ถือว่าอูทิน จอมีบทบาทในพรรค NLD มาโดยตลอด ส่วนนางอองซาน ซูจีถือว่าเป็นอุปนายกภายนอก และอีกคนหนึ่งก็คือ คุณซูซูลีน ภรรยาของประธานาธิบดี เป็นสมาชิกสภาในย่างกุ้ง และเป็นสภาการศึกษาที่เสนอ Educational Reform ของพม่า แต่ภาพที่ออกมาไม่ได้มองถึงกระบวนการตัดสินใจภายในพรรค NLD และสิ่งหนึ่งที่ชี้ให้เห็นจาก Speech ที่นายกรัฐมนตรีได้ให้ตอนปีใหม่พม่าว่า "รัฐบาลพม่าจะไม่มีวันล้ม เราจะคำนึงถึงผู้พลัดถิ่น IDP เราจะคำนึงถึงผู้หนีภัย refugee และเราก็คำนึงถึงแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในประเทศต่างๆ เราตั้งใจที่วันนี้เป็นวันปีใหม่ของพม่า หลายท่านได้กลับบ้าน และก็รู้ว่ามียังหลายท่านที่ยังไม่ได้กลับบ้าน แต่เตรียมการที่จะได้กลับบ้าน" โดยได้ทิ้งท้ายไว้ด้วยว่า "แต่เราจะทำแบบนั้นให้ท่าน เราต้องมั่นใจว่ากระบวนการสันติภาพจะเกิดขึ้นจริงเป็นอิสระอย่างแท้จริงและสามารถประกันชีวิตของคุณและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคุณได้" ในแง่หนึ่ง ถือว่าเป็นโจทย์สำคัญในแง่ของกระบวนการสันติภาพ เพราะในช่วงที่ผ่านมา ตอนปลายสมัยประธานาธิบดีเต็ง เส่ง ได้ลงนามใน National Ceasefire Agreement ซึ่งจะต้องประกอบด้วยคณะกรรมการหลายฝ่ายร่วมกันอยู่ ซึ่งอาจจะมีการทำ Political Dialogue หลายอย่างร่วมกัน แต่สิ่งที่ต้องรอดูกันต่อไปว่าทางรัฐบาล NLD นี้จะสืบทอดสิ่งที่ประธานาธิบดีเต็งเส่งทำต่อหรือไม่ โดยจะเป็นลักษณะรูปแบบไหน แล้วจะดึงกลุ่มที่ไม่ยอมเซ็นด้วยวิธีการอย่างไร

ส่วนประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับเรื่องประชาสังคมและกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะในระยะหลัง การเมืองพม่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของความขัดแย้งเปลี่ยนไปเป็นไม่ใช่ Bullet แต่เป็นบูโดเซอร์ Bulldozer คือมีการแปรรูปจากการขัดแย้งแบบสงคราม สู้รบ หยัดยิง แต่เป็นการขัดแย้งในรูปของการพัฒนาและการลงทุนในพื้นที่ซึ่งหลังจาก National Ceasefire แล้วก็เริ่มเปิดให้มีการลงทุนและรูปแบบของการลงทุนอยู่ในภายใต้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่ยังไม่ค่อยชัดเจนหรือกฎหมายการลงทุนเกิดขึ้น โจทย์หนึ่งที่เกิดขึ้น ผู้ที่หนีภัยสงครามไปอยู่ยังประเทศอื่นๆ พื้นที่จำนวนหนึ่งอาจจะถูกมองว่าเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า เพราะคนหนีไปแล้วอาจจะกลายเป็นพื้นที่สัมปทานการลงทุน ดังนั้น สิ่งที่ NLD จะเผชิญก็คือ การประทุงและการคัดค้าน

จากภาคประชาสังคมคือ จะเริ่มเรียกร้องในรูปแบบของการพัฒนา ของพม่าจะเป็นแบบไหนนั้นอาจจะไม่มาก แต่อาจจะเพิ่มในสวัสดิการ เช่น ค่าแรงขั้นต่ำ คือประมาณ 3,600 จั๊ต การประกันในเรื่องของระบบ สาธารณสุข ระบบ Infrastructure ทั้งหลาย ซึ่งอาจได้รับแรงกดดันจากประชาคมโลก แต่สิ่งรัฐบาล NLD จะต้องเผชิญจากนี้ไปก็คือ จะเกิดการเรียกร้องโดยประชาชนและประเทศต่างๆ ที่ได้เข้ามาลงทุนในประเทศ ว่าจะสามารถทบทวนสัญญาทั้งหลายที่ตกลงกันได้หรือไม่ เพราะต่างยังกังวลเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล พม่า แต่ใน NLD นี้ เนื่องจากมีผู้สนับสนุนส่วนหนึ่งเป็นนักกฎหมายจึงได้ผ่านกฎหมายสิ่งแวดล้อมหรือ กฎหมายว่าด้วยการลงทุนในพม่าเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น จึงเป็นโจทย์อย่างหนึ่งที่นักลงทุนต่างมองว่า NLD จะ ดำเนินไปในรูปแบบไหน ทั้งนี้อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจก็เป็นสิ่งท้าทายในรัฐบาล NLD นี้ว่า จะเป็น อย่างไร

ประเด็นสุดท้ายคือ มีการเรียกร้องมากเกินไปหรือไม่เพราะความสัมพันธ์ระหว่าง NLD กับกองทัพ ขณะนี้ก็ยังเป็นแบบฉันทมิตร ต่างฝ่ายต่างรักษาพื้นที่ตนเองเอาไว้และแบ่งกันเท่าที่จะตกลงกันได้ เพราะ ประชาคมโลกล้วนตั้งความหวังและเรียกร้อง รัฐบาล NLD ทั้งที่เพิ่งจะเริ่มตั้งไข่ ยังไม่ได้เริ่มลงมือบริหาร ประเทศ ดังนั้น สิ่งที่เราทำได้ในเวลานี้คือให้เวลา เพราะการต้องการรัฐบาลพลเรือนโดยปราศจากกองทัพ เพียงข้ามคืนคงไปไม่ได้ และทางฝ่ายประชาสังคมต้อง balance ระหว่างความคาดหวังกับสิ่งที่เป็จริงและ จะทำอย่างไรให้คนเหล่านั้นรู้สึกได้ว่า ความคาดหวังที่เรียกร้องไปได้รับการตอบสนอง และการตอบสนอง นั้นจะประกอบด้วยอะไรบ้าง โจทย์ใหม่ๆ ที่จะท้าทายพม่า ไม่ใช่ว่าใครจะกุมอำนาจพม่า ระหว่างกองทัพ นางอองซาน ซูจี หรือพรรค NLD แต่ว่าอำนาจเล็กๆ ที่มีอยู่จะมีวิธีการบริหารอย่างไร จะแบ่งสรรจัดการ อำนาจ หรือจะกระจายอำนาจอย่างไร โดยไม่ลืมน่าว่า อำนาจในนั้นต้องรวมกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย เพราะจุดที่จะชี้ขาดเสถียรภาพการเมืองพม่านั้นก็คือ การเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ใช่เพียงแค่การเมืองในกลุ่มรัฐสภา เท่านั้น

3. ความสัมพันธ์จีน - เมียนมา: แนวโน้มการลงทุนจากต่างประเทศ โดย สมาน เหล่าดำรงชัย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเมียนมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันที่นับได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดที่สุด ก็คือสมัยนายพลเนวินปิดประเทศ และเริ่มลดน้อยถอยลงในยุคนายพลเต็งเส่ง สาเหตุเพราะในยุคของ นายพลเนวินเป็นรัฐบาลใช้กองทัพบริหารประเทศจึงทำให้ถูกบอยคอตจากโลกตะวันตกไม่ซื้อสินค้าจากพม่า และยังประชาสัมพันธ์ให้ประเทศต่างๆ ร่วมบอยคอตด้วย แม้ไทยจะยังมีการค้าขายอยู่บ้างก็ตาม ซึ่งส่งผลให้ เศรษฐกิจพม่าขณะนั้นถดถอย ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างลำบากแร้นแค้น จีนได้เข้ามาให้การสนับสนุน ทั้งเงินทุนและสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่างๆ ได้แก่ ถนน ทางรถไฟ เชื้อเพลิงเพื่อผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ ท่อส่ง ก๊าซธรรมชาติและน้ำมันกลับไปยังประเทศจีน สัมปทานการทำเหมืองแร่ การทำไม้ แต่เมื่อถึงสมัยนายพล เต็งเส่งซึ่งเริ่มมีความคิดที่จะเป็นระบบประชาธิปไตยมากขึ้น และพบว่าโครงการที่จีนมาทำบางอย่างถูกระงับ เพราะถูกคัดค้านจากประชาชน รวมทั้งมีผลกระทบต่องสิ่งแวดล้อมทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเมียนมา ในสมัยนี้เริ่มลดน้อยถอยลงไป อย่างไรก็ตาม นายพลเต็งเส่งเริ่มสร้างความสัมพันธ์ รวมทั้งเริ่มมีการค้า การลงทุนกับประเทศอื่นๆ ในอาเซียนมากขึ้น รวมทั้งยอมรับในสิทธิมนุษยชนมากขึ้นซึ่งถูกกดดันจากประเทศ ตะวันตกและประเทศสมาชิกในอาเซียนให้มีการคืนอำนาจสู่ประชาชนและประกาศให้มีการเลือกตั้งในเดือน พฤศจิกายน 2015 ทำให้นานาชาติให้ความสนใจในการลงทุนในเมียนมา โดยทางจีนก็พยายามที่จะเข้ามา

เชื่อมความสัมพันธ์กับเมียนมา เพราะนายสี จิ้นผิงต้องการที่สร้าง China dream โดยมีนโยบายที่ต้องการเส้นทางเพื่อเชื่อมไปสู่มหาสมุทรอินเดีย และจะมีพม่าเป็น partner เพื่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานและใช้เป็นจุดเชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ เช่น ประเทศอินเดียเพื่อที่จะส่งสินค้าผ่านแดนไปสู่ตะวันตกได้

ปัญหาหรืออุปสรรคที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับพม่าถดถอยลง ประการแรก เกิดจากการเปลี่ยนรัฐบาล แต่ก็ยังมีการไปมาหาสู่บ้าง ประการที่สอง ปัญหามาจากปัญหาชนกลุ่มน้อย หรือที่เรียกกลุ่มโกกั้ง โดยมีฐานที่อยู่บริเวณชายแดนระหว่างพม่ากับจีน และไม่นานก็เกิดเหตุปะทะกันระหว่างทหารพม่าและทำให้เกิดถูกระเบิดข้ามไปยังฝั่งจีนจนทำให้มีผู้เสียชีวิต จนทางจีนมีการประณามต่อการกระทำของรัฐบาลทหารพม่าว่าทำเกินกว่าเหตุ และทุกครั้งที่มีการปะทะกันระหว่างรัฐบาลทหารพม่า ทางกลุ่มโกกั้งจะหลบเข้าไปในจีน จนทำให้รัฐบาลทหารพม่าเข้าใจว่าจีนให้การช่วยเหลือกลุ่มโกกั้ง แต่แท้ที่จริงด้วยพื้นที่ชายแดนติดกันทำให้รัฐบาลพม่าไม่ไว้วางใจและไม่เชื่อใจ และไม่ขอความช่วยเหลือทางด้านทหารหรือยุทธโธปกรณ์ต่างๆ จากจีนแต่จะหันไปพึ่งประเทศอื่นๆ เช่น รัสเซีย

ยกตัวอย่างโครงการของต่างชาติที่ลงทุนในประเทศพม่า เช่น ประเทศไทยได้ดำเนินโครงการ 3 โครงการใหญ่ ได้แก่ โครงการทำเรื่อน้ำลึกและเขตเศรษฐกิจพิเศษทวายซึ่งขณะนี้ทางญี่ปุ่นได้เข้าไปเจรจากับทางพม่าว่าจะสร้างเส้นทางรถไฟเชื่อมระหว่างพม่าไปยังไทยและไปสู่ท่าเรื่อน้ำลึกแหลมฉบังที่จะส่งสินค้าจากญี่ปุ่นไปพม่าได้ และโครงการด้านพลังงานที่ไทยเข้าไปลงทุนในพม่าและวางแผนรับซื้อไฟฟ้ามี 3 โครงการหลัก คือ โครงการเขื่อนสาละวิน ประกอบด้วย เขื่อนอัสจี ในรัฐกะเหรี่ยงและเขื่อนมายตงหรือเขื่อนท่าช้างในรัฐฉาน โครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินมาย-กนในรัฐฉานและโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินทวาย ภายใต้โครงการทำเรื่อน้ำลึกและเขตนิคมอุตสาหกรรมทวาย ที่แคว้นตะนาวศรีซึ่งโครงการเหล่านี้ได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลไทยกับภาคเอกชนร่วมกัน

อีกประเทศหนึ่งที่ได้เข้ามาลงทุนมากก็คือจีน โดยได้แยกเป็นโครงการที่ดำเนินการสำเร็จกับโครงการที่ถูกพม่าระงับ โครงการที่ดำเนินการสำเร็จนั้นมีอยู่ 2 โครงการ ได้แก่ โครงการท่อส่งก๊าซและน้ำมันฉวแก๊ส (Shwe Gas) ส่งน้ำมันจากทะเลอินเดียสู่เมืองจีน รัฐอาระกัน เป็นโครงการก่อสร้างส่งก๊าซและน้ำมันจากเมืองจ็อกผิว รัฐอาระกัน ภาคตะวันตกของพม่า ผ่านรัฐฉานเข้าสู่เมืองคุนหมิง ประเทศจีน และโครงการโรงงานไฟฟ้าและเหมืองถ่านหินที่จิต ทางตอนใต้ของรัฐฉานซึ่งผลิตไฟฟ้าและขายไปยังประเทศต่างๆ ส่วนโครงการที่ถูกระงับได้แก่ โครงการสร้างเส้นทางรถไฟจอก์พยู-คุนหมิง โครงการเขื่อนมีตโสเน (Myitsone) และโครงการเหมืองทองแดง Latpadantaung ณ เมืองโมนีวา (Monywa) แห่งภาคสะกาย (Sagaing) เนื่องจากเกิดการประท้วงที่โครงการเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ประชาชนไม่มีที่ดินทำกิน และรัฐไม่มีการจัดสรรที่ดินให้แก่ประชาชน

ส่วนแนวโน้มการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งจีนเข้ามาลงทุนในพม่ามาเป็นอันดับหนึ่ง เช่น ในมณฑลยี่จะเห็นร้านค้าจีนที่เข้ามาค้าขายหลายร้าน มีการติดป้ายร้านเป็นภาษาจีนแม้ทางพม่าต้องการให้ยกป้ายลงก็ตาม เพราะในมณฑลยี่เป็นเมืองที่จีนเข้ามาลงทุนมาก อันดับสองคือประเทศไทย อันดับรองลงมาคือสิงคโปร์ ฮองกง อังกฤษ เกาหลี และประเทศใหม่ que เริ่มเข้ามาลงทุนในพม่าก็คือมาเลเซีย เพราะเต็งเส่งเริ่มเปิดโอกาสและมีแรงจูงใจให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนและถือหุ้นได้ 100 เปอร์เซ็นต์ แต่ถ้เป็นการร่วมทุนกับคนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการร่วมลงทุนกับหน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาลพม่าได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 35 และการร่วมลงทุนกับเอกชนพม่า โดยนักลงทุนต่างชาติจะต้องลงทุนไม่น้อยกว่าร้อยละ 35 สำหรับในเรื่องการใช้ที่ดิน การลงทุนเป็นลักษณะการเช่าซื้อ แต่มักจะนิยมหาคนพม่าเป็น nominee เพื่อที่จะซื้อขายที่ดินได้

ปัจจุบัน ไม่น่าเชื่อว่ารัฐบาล NLD จะมีรูปแบบหรือวิธีการดำเนินธุรกิจอย่างไร การลงทุนของต่างชาติในเมียนมามีแนวโน้มสูงขึ้น เนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้ ประการแรกคือ ทรัพยากรและวัตถุดิบในเมียนมามีอยู่มากได้แก่ ป่าไม้ ก๊าซ น้ำมัน และแร่ธาตุต่างๆ เช่น แร่หยก ถ่านหิน ประการที่สองคือ อัตราค่าจ้างขั้นต่ำอยู่ในระดับต่ำ ปัจจุบัน เมียนมามีอัตราค่าจ้างขั้นต่ำต่อวันอยู่ที่อัตรา 110 บาท จากเดิม 80 บาทเมื่อเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว ที่ได้เพิ่มขึ้นมาเนื่องจากพม่าต้องการดึงดูดแรงงานกลับประเทศ แต่ก็ถือว่าอัตราค่าแรงขั้นต่ำยังไม่เพียงพอ รวมทั้งยังไม่มีสวัสดิการรองรับเท่ากับอัตราค่าแรงขั้นต่ำในไทย แต่ข้อเสียคือส่วนใหญ่เป็นแรงงานทักษะต่ำ ต้องลงทุนมากในการฝึกอบรม ประการที่สามคือ โลจิสติกส์ด้านภูมิศาสตร์ของประเทศที่อยู่ระหว่างหลายประเทศในด้านตะวันออกและตะวันตก เช่น ติดต่อกับประเทศจีน หรือการที่จะริเริ่มโครงการ East – West Corridor เพื่อที่จะเชื่อมสู่ประเทศอินเดีย ซึ่งสามารถเชื่อมโยงขนส่งสินค้าได้สะดวกขึ้น ซึ่งคิดว่าโลจิสติกส์พม่าดีกว่าไทย และหากพม่าเริ่มเห็นความสำคัญและสร้างเส้นทางคมนาคมขนส่งมากขึ้น คิดว่าประเทศไทยเองก็อาจจะต้องเห็นความสำคัญในการพัฒนาเส้นทางคมนาคมด้วย และประการสุดท้าย มีนโยบายส่งเสริมการลงทุนที่ยกเว้นภาษีหลายด้านที่จูงใจนักลงทุนต่างชาติเข้าไปลงทุน โดยมีการยกเว้นภาษีมากถึง 12 ตัว ทั้งภาษีนำเข้า รวมถึงภาษีนิติบุคคลค่อนข้างสูง

ธุรกิจที่ต่างประเทศได้เข้าไปลงทุนอันดับที่หนึ่งคือ ธุรกิจการบริการการเงินและการธนาคาร โดยเฉพาะเงินที่ส่งกลับประเทศเป็นจำนวนที่สูงมาก เช่น จีน ส่วนธนาคารของไทยที่เปิดยังมีจำนวนไม่มาก เช่น ธนาคารกรุงเทพ อันดับสองคือ ธุรกิจคลื่นความถี่ เครือข่ายและการบริการด้านโทรคมนาคม เช่น True Dtac AIS อันดับสามคือ อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งได้มีการย้ายฐานการผลิตเพราะจีนมีการส่งออกเกี่ยวกับใยสังเคราะห์มากขึ้น อันดับสี่คือ โรงแรมและการท่องเที่ยว กาให้บริการท่องเที่ยวเพราะเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้าประเทศมากขึ้น อันดับห้าคือ อุตสาหกรรมก่อสร้าง เพราะพม่าเริ่มมีการสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานมากขึ้น อันดับหกคือ อุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ เพราะพม่ามีทรัพยากรป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ดีควรศึกษากฎหมายเกี่ยวกับการตัดไม้ว่ามีข้อกำหนดอย่างไรบ้าง อันดับสุดท้ายคือ เกษตรและประมง เพราะถ้าพม่าเปิดเสรีมากขึ้น ก็จะมีเปิดให้สัมปทานการประมงในประเทศมากขึ้นโดยมีข้อจำกัดอยู่บ้าง

ข้อสรุปสุดท้าย จากการที่อองซาน ซูจีแถลงนโยบายว่าจะมีการเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาประเทศ เพราะคิดว่าต้องการที่จะให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของ ASEAN Community ก็คือยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น อนาคต NLD จะใช้ประชาชนเป็นกระแสเพื่อที่จะทำให้เศรษฐกิจของประเทศไหลลื่นโดยในกลุ่มประชาคมอาเซียนด้วยกัน และคิดว่าจะใช้นโยบายนี้ในการพบปะเจรจาในระดับทวิภาคีต่างๆ

4. การปฏิรูปเศรษฐกิจกับบรรษัทบริบาลในพม่า โดย ณัฐพล ตันตระกูลทรัพย์ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นโยบายเศรษฐกิจในยุคของรัฐบาล NLD ยังไม่มีความชัดเจนเช่นเดียวกับด้านอื่นๆ ซึ่งในช่วงที่อยู่ระหว่างการเลือกตั้ง พรรคมีเอกสารเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจซึ่งจะเน้นระบบทุนนิยม และได้คาดการณ์ว่าแนวโน้มนโยบายเศรษฐกิจหลังจากนี้คงไม่ต่างจากรัฐบาลที่ผ่านมา เนื่องจากยุครัฐบาลทหารที่ผ่านมาคุมอำนาจทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจเป็นแบบระบบสังคมนิยมโดยลักษณะโครงสร้างทางธุรกิจของพม่าจะยึดธุรกิจของเอกชนเป็นของรัฐเพื่อเป็นการลดอิทธิพลจากต่างชาติ เห็นได้จากยุคอาณานิคมต่างชาติหลายประเทศเห็นได้จากประเทศจีนอินเดีย ประเทศจีน มีบทบาทอย่างมากในช่วงเศรษฐกิจโลกตกต่ำในปี 1930

มีที่ดินร้อยละ 60-70 ตกไปเป็นของชาวอินเดีย ฉะนั้น หลังจากที่พม่าได้รับเอกราช สิ่งแรกที่ต้องทำคือ ทำอย่างไรที่จะดึงดูดทรัพยากรสิ่งต่างๆ เหล่านี้กลับมาเป็นของชาวพม่า

ดังนั้น นโยบายเศรษฐกิจช่วงตั้งแต่หลังได้รับเอกราชเป็นต้นมาจนถึงปี 2010 ก็คือ พยายามที่จะลดอิทธิพลของชาวต่างชาติ จากนั้นในปี 1988 พม่าเริ่มออกกฎหมายการลงทุนฉบับใหม่ มีนโยบายที่จะพยายามให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในลักษณะสัมปทานทรัพยากรธรรมชาติซึ่งโดยรวมแล้วไม่ได้สร้างความเติบโตของเศรษฐกิจของพม่ามากนัก ในปี 2010 สมัยประธานาธิบดีเต็งเส่งเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในการปฏิรูปทางเศรษฐกิจจะลอกแรกหรือคลื่นลูกที่หนึ่ง ซึ่งได้เรียกว่าเป็นการปฏิรูปเชิงสถาบัน หลักๆ คือการออกกฎหมายมากมาย เริ่มจากปี 2011 เริ่มเปลี่ยนแปลงภาชีนาเข้าและส่งออก ยกเลิกรายการสินค้าห้ามนำเข้า ออกกฎหมายการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ถัดมาปี 2012 ออกกฎหมายการลงทุนจากต่างประเทศฉบับใหม่และมีการปฏิรูปค่าเงินครั้งใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นการปลดล็อกทำให้ระบบเศรษฐกิจของพม่าเชื่อมต่อกับเศรษฐกิจโลกได้ ในปี 2013 มีการออกกฎหมายต่อต้านคอร์รัปชัน และเกิดความร่วมมือกับองค์กรต่างประเทศเชิงเทคนิค อาทิ IMF ผู้ที่มาปฏิรูปค่าเงินพม่า มี World Bank เข้ามาเป็นที่ปรึกษาและวางแผนทางเศรษฐกิจ และมี ADB, ILO เข้ามามีบทบาทสำคัญในกระบวนการทางเศรษฐกิจของพม่า ผลจากการปฏิรูปในระลอกแรกนี้จะเห็นความเปลี่ยนแปลงเชิงรูปธรรมค่อนข้างสูง

สิ่งแรกที่เห็นคือ เกิดการขยายตัวของการค้าต่างประเทศจากเดิมจะเป็นแบบโควตาคือหากจะทำธุรกรรมกับต่างประเทศต้องขออนุญาตจากรัฐบาลก่อน มีกระบวนการยาวนาน แล้ว license จะให้เฉพาะที่มี Connection เท่านั้น เมื่อพม่ากลับมาได้สิทธิ GSP อีกครั้ง มีการหลั่งไหลของเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศทั้งในแบบเงินกู้ยืม เงินให้เปล่า รัฐบาลญี่ปุ่นยกหนี้สินมูลค่า 3.7 พันล้านเหรียญสหรัฐให้กับรัฐบาลพม่าจึงทำให้เครดิตของประเทศพม่าดีขึ้น ส่งผลให้พม่าสามารถกู้เงินจากต่างประเทศได้มากยิ่งขึ้น World Bank ให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแก่พม่า 165 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และเงินให้เปล่าจำนวน 80 ล้านดอลลาร์สหรัฐในการพัฒนาประเทศ และที่เห็นได้ชัดก็คือ เกิดการหลั่งไหลการลงทุนจากต่างชาติ อาทิ Unilever , Coca-Cola , Ford Motor , Nissan cars , บริษัท Megumi No Sato เป็นบริษัทด้านเกษตรกรรม ยักษ์ใหญ่ของญี่ปุ่น และ Novotel ซึ่งเป็นแบรนด์ชั้นนำ Top 5 ของโลกเข้ามาอยู่ในพม่าหมด สิ่งที่ได้ชัดอีกประการคือ ภาคธุรกิจได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะภาคบริการ ในธุรกิจการท่องเที่ยว มีการก่อสร้างธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ครั้งนี้เป็นธุรกิจเริ่มแรกที่มีส่วนสัมพันธ์กับธุรกิจขั้นพื้นฐานต่างๆ ก็เติบโตอย่างรวดเร็ว การลงทุนจากต่างประเทศเริ่มหลากหลายเปิดรับให้นานาชาติเข้ามาลงทุนมากขึ้น ส่วนประเภทการลงทุนส่วนใหญ่เป็นการลงทุนในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในภาคท่องเที่ยวและบริการ เหล่านี้ได้สะท้อนภาวะเศรษฐกิจของพม่ามีการปรับความสมดุลมากขึ้นและเชื่อมต่อกับโลกมากขึ้น

ในระลอกที่สองหรือคลื่นลูกที่สอง หัวใจของการปฏิรูประลอกนี้คือกำจัดกลไกเศรษฐกิจที่จำกัดบทบาทของรัฐในโครงสร้างเศรษฐกิจนั่นเอง โดยเฉพาะบทบาทของรัฐวิสาหกิจในพม่าก่อนปี 2010 โครงสร้างเศรษฐกิจของรัฐก็คือรัฐวิสาหกิจ แทบทุกกระทรวงจะมีบริษัทดำเนินการธุรกิจของตนเอง นอกจากนั้น ลักษณะของประเภทธุรกิจยังมีความเกี่ยวข้องกับธุรกิจหลายสาขา อาทิ อาหารและเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมกระดาษ ปิโตรเคมี อุตสาหกรรมยา อุตสาหกรรมสิ่งทอ อิเล็กทรอนิกส์ ยานยนต์ และธนาคารในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น ฉะนั้น เห็นได้ว่าอิทธิพลของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจซึ่งส่วนมากด้อยประสิทธิภาพในการผลิตได้แทรกซึมตลอดโครงสร้างเศรษฐกิจของพม่า รวมไปถึงการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม ทำอย่างไรจึงให้ความเป็นธรรมหรือหลักประกันในการคุ้มครองการค้าในพม่าได้ ซึ่งในการปฏิรูประลอกนี้จะทำให้เกิดผู้ที่สูญเสียผลประโยชน์อย่างแท้จริง ถึงแม้จะมีการออกกฎหมายมาแล้วแต่ในทางปฏิบัติยังปฏิบัติ

ลักษณะเดิม มีกลุ่มอำนาจเดิมหรือผลประโยชน์เดิม ซึ่งหากปฏิบัติตามกฎหมายจริงๆ ก็จะเกิดกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์ซึ่งเรียกว่ายากกว่าคลื่นลูกแรก ตรงที่คลื่นลูกแรกมีการปฏิรูปกฎหมาย แต่สิ่งที่ยากกว่านั้นก็คือคลื่นลูกที่สองจะอย่างไรให้การดำเนินการหรือในทางปฏิบัติเป็นไปตามนั้นจริงๆ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการปฏิรูปยาวนานและยังมองไม่เห็นผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม ดังนั้น ในรัฐบาลชุดนี้จะไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงเท่ากับชุดก่อน ซึ่งตรงนี้จะส่งผลหลายอย่างในทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งฐานะคะแนนนิยมต่างๆ ซึ่งทักษะการบริหารจัดการเงินที่ไหลเข้าประเทศอย่างมหาศาลก็เป็นเรื่องสำคัญ เพราะอาจจะส่งผลต่อภาวะเงินเฟ้อของประเทศได้

แนวโน้มการปฏิรูปที่สำคัญในรัฐบาล NLD นี้ เรื่องที่ให้ความสำคัญมากก็คือ การปราบปรามการคอร์รัปชัน เพราะ NLD ประกาศชัดเจนสมัยที่หาเสียงว่า จะเป็น "Clean Government" ซึ่งตรงนี้ก็ถือว่าเป็นการต่อยอดจากรัฐบาลชุดที่แล้ว และให้ความสำคัญในการปฏิรูประบบการศึกษาการจัดการแรงงาน ซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างการออกกฎหมายที่จะส่งผลต่อการจ้างงานเพื่อจะสร้างรายได้ในประเทศพม่าได้มากขึ้น ในด้านนโยบายเกี่ยวกับเรื่องงบประมาณ ที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า งบประมาณด้านการศึกษาและงบประมาณด้านสุขภาพซึ่งเป็นงบประมาณที่ส่งผลต่อทรัพยากรมนุษย์ลดลงอย่างต่อเนื่องในขณะที่งบประมาณด้านกองทัพอยู่ในระดับสูงซึ่งถือว่าไม่แปลก ในประเทศที่อยู่ในภาวะสงครามมักจะทุ่มงบประมาณด้านกองทัพ ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อยุคปัจจุบัน

หัวใจของการปฏิรูปอีกสิ่งหนึ่งก็คือ ในเรื่องของพัฒนาคุณภาพมนุษย์ที่จะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจซึ่งธุรกิจที่จะเข้าไปลงทุนในพม่าจะประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องแรงงานที่มีทักษะซึ่งจะหายาก ยกตัวอย่างเช่น ด้านการศึกษาในยุคสมัยเติ้งเส่งมีการกระจายการศึกษาไม่ทั่วถึง คนพม่าในอายุช่วงระหว่าง 40 ปีขึ้นไปจะมีความสามารถในด้านภาษาอังกฤษดี เพราะในยุคช่วงที่ปกครองโดยทหาร ระบบการศึกษาจะไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร จากข้อมูลการเข้ารับการศึกษาของชาวพม่า จากกระทรวงศึกษาพม่า ปี 2008 ชาวพม่าที่จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ร้อยละ 40 ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 18 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 8 ระดับอุดมศึกษา ร้อยละ 4 ซึ่งตรงนี้จะส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการปฏิรูปทางเศรษฐกิจพม่าในอนาคตแน่นอน โรงเรียนสังกัดรัฐของพม่ามีปริมาณน้อยไม่เพียงพอ ดังนั้นวัดจึงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น จะเห็นได้จากมีโรงเรียนวัดมารองรับระบบการศึกษาจำนวนมากซึ่งโรงเรียนวัดในพม่ามีความทันสมัยและดีกว่าโรงเรียนรัฐ โดยพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการร่างหลักสูตรการศึกษาในพม่า ฉะนั้นโครงสร้างการศึกษาในพม่าที่ผ่านมา รัฐไม่สามารถจัดการตรงนี้ได้ สถาบันทางศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธได้เข้ามามีบทบาทตรงนี้ค่อนข้างมาก

ดังนั้น ภาพของการพัฒนาในพม่าที่ดูจะบูดๆ เบี้ยวๆ แม้ว่าจะมีการหลั่งไหลการลงทุนในภาคธุรกิจก็จริง แต่ขณะเดียวกันก็จะมีประชาชนส่วนใหญ่ที่ซึ่งขาดทักษะหลายๆ อย่างตรงนี้อาจจะด้วยเรื่องคุณภาพ ฉะนั้น การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลดีต่อชนชั้นนำที่ครอบครองทุนชั้นนำในประเทศมากกว่า และจะเห็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรโดยเฉพาะในเรื่องของที่ดินเพราะในเขตรอบนอกพม่าไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ชัดเจนมีเอกสารลักษณะว่าเป็นโฉนดที่ดินเพื่อแสดงกรรมสิทธิ์ว่ามีสิทธิในการทำกินในที่ดินมีลักษณะไม่ชัดเจนและค่อนข้างซับซ้อน นอกจากนี้ รัฐบาลชุดที่แล้วส่งเสริมอุตสาหกรรมเป็นหลัก แต่แท้ที่จริงแล้วประชาชนอยู่ภาคเกษตรกรรมถึงร้อยละ 60 ดังนั้น ที่ผ่านมา ทุ่มงบประมาณไปที่อุตสาหกรรมขณะที่ภาคเกษตรกรรมยังอยู่เท่าเดิม มีปัญหาหลากหลาย ทั้งเรื่องสินเชื่อ ระบบสาธารณสุข โภค ถนน เส้นทาง หรือ

ระบบขนส่ง ผลผลิตทางการเกษตรก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก ซึ่งก็โดยมากจะขนส่งทางเรือ ดังนั้นจึงจำกัดพื้นที่การเพาะปลูกในพื้นที่ที่อยู่ในเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สะดวก นอกจากนี้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐแล้ว ยังไม่มีการประกันราคาพืชผลทางการเกษตรหรือมีการกดราคา ทำให้เกิดการขยายตัวไม่มากเท่าที่ควรและไม่มีการสนใจในการปลูก ทำให้ภาคเกษตรของพม่าต่อการพัฒนาจึงขยายตัวไม่เต็มรูปแบบ นอกจากนี้ โครงสร้างพื้นฐานการพัฒนาสังคมจากที่กล่าว คือทางด้านการศึกษา การสาธารณสุข ตรงนี้ยิ่งทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทำให้มีคนจนมากขึ้น

อิทธิพลของกองทัพในทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาล NLD หรือการปฏิรูปทางเศรษฐกิจต้องเผชิญหรืออาจจะมองว่าเป็นอุปสรรค ซึ่งเรียกว่าเป็นอิทธิพลเดิม ๆ ของกองทัพคือ จะมีบริษัทของตนเอง ดำเนินกิจการถึง 2 บริษัท คือ Myanmar Economic Holdings (MEHL) ซึ่งประกอบกิจการในอุตสาหกรรมเบา Myanmar Economic Corporation (MEC) จะประกอบกิจการในอุตสาหกรรมหนัก ทั้ง 2 บริษัทนี้ก่อตั้งในช่วงทศวรรษที่ 1990 ในช่วงที่รัฐบาลเปิดให้มีการลงทุนจากต่างประเทศ วัตถุประสงค์การก่อตั้งเพื่อลดค่าใช้จ่ายของกองทัพ เป็นที่มาของเงินเดือนและสวัสดิการให้กับทหารในกองทัพรวมทั้งทหารที่เกษียณ และพัฒนาภาคธุรกิจที่จำเป็นในประเทศเปิดให้ทหารเข้ามาถือหุ้นใน 2 บริษัทนี้ มีลักษณะที่เป็น Holding Company คือมีส่วนการเข้าไปร่วมทุนกับกิจการเอกชนต่างๆ หรือเป็น joint venture กับบริษัทต่างๆ ทั้งธุรกิจภายในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งบริษัทที่จะมาร่วมธุรกิจทั้ง 2 บริษัทนี้จะได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ มากมาย เช่น ภาษีและการอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้บริษัทเอกชนอื่นๆ จำเป็นต้องเข้ามาร่วมลงทุนกับ 2 บริษัทนี้ เพื่อลดต้นทุนการประกอบธุรกิจ ดังนั้น เครือข่ายของ 2 บริษัทนี้ส่วนใหญ่เป็นวิสาหกิจของกองทัพ ซึ่งเป็นที่มาของเศรษฐกิจของกองทัพจึงแทรกซึมไปทุกธุรกิจของประเทศพม่ามากกว่ารัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นของรัฐ ยกตัวอย่างธุรกิจสำคัญ ได้แก่ Myanmar Beer, Dragon Beer, Myawaddy Bank

รัฐบาลชุดนี้พยายามเริ่มมีแนวโน้มในการลดบทบาทสิทธิพิเศษทางการค้าต่างๆ ยกเลิกสถานะพิเศษของวิสาหกิจกองทัพและบริษัทเอกชนให้ไม่จำเป็นต้องใช้ 2 บริษัท โดยลดสถานะการผูกขาดของวิสาหกิจกองทัพ โดยสถาบันต่างๆ ที่กองทัพเคยใช้เป็นกลไกในการควบคุมเศรษฐกิจถูกยกเลิก และมีการตั้งคณะกรรมการการค้า (Trade Council) และยกเลิกสิทธิพิเศษทางภาษีทั้งภาษีประกอบการและภาษีสินค้านำเข้า-ส่งออก เป็นต้น ทำให้สถานะการผูกขาดทางธุรกิจของกองทัพหดตัวลงไปอย่างรวดเร็ว โดยจากการปฏิรูปทางเศรษฐกิจนี้ได้ส่งผลกระทบต่อฐานทางเศรษฐกิจ ทำให้กองทัพสูญเสียรายได้จากการเก็บค่าหัวคิว แต่สัดส่วนงบประมาณของกองทัพที่ได้ลดลงเรื่อยๆ ก็ตาม แต่หากดูจำนวนเม็ดเงินที่ได้ไม่ลดลงแต่กลับเพิ่มอย่างช้าๆ เนื่องจากพมามีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แม้กองทัพจะสูญเสียสิทธิพิเศษจากภาษีหรือรายได้จากการเก็บค่าหัวคิวบริษัทต่างๆ แต่สิ่งที่กองทัพได้งบประมาณรายได้จากภาษีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้น ตรงนี้คือสาเหตุที่กองทัพยอมที่จะสูญเสียวิสาหกิจของกองทัพและนายทหารระดับสูงในกองทัพได้ประโยชน์ไม่น้อยจากการปฏิรูปในครั้งนี้ เห็นได้จากเครือข่ายธุรกิจในพม่าจะมีกลุ่มหรือเครือข่ายอยู่ไม่กี่กลุ่มและล้วนมีสายสัมพันธ์แนบแน่นกับชนชั้นนำหรือคนระดับสูงในกองทัพและในขณะเดียวกันกับกลุ่มธุรกิจเองก็ต้องพึ่งพากองทัพเพื่อให้ได้สิทธิพิเศษต่างหรือในเรื่องการสัมปทาน ในขณะเดียวกันบุคคลระดับสูงของกองทัพก็ได้ประโยชน์เช่นเดียวกันในการดำเนินธุรกิจของบุคคลเหล่านี้ ซึ่งแม้ว่าจะมีการลดรายได้ของวิสาหกิจกองทัพแต่มีผลทำให้บริษัทเอกชนหรือกลุ่มท้องถิ่นใน

พม่ามีการขยายตัวต่อเนื่องอย่างมหาศาลเพราะธุรกิจเหล่านี้ได้ประโยชน์จากการขยายตัวในภาพรวม และเมื่อมีการเปิดธุรกิจมีบริษัทต่างชาติเข้ามาร่วมมือหรือลงทุนร่วมกันและได้ผลประโยชน์ร่วมกัน

แนวโน้มการปฏิรูปเศรษฐกิจในยุคถัดไปจะเป็นลักษณะบรรษัทภิบาล หรือเรียกว่า CSR หรือก็คือความรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งมีผลต่อการขยายตัวของทุนนิยมในพม่า โดย CSR ความต้องการของสังคมนั้นไม่ได้สะท้อนออกมาในรูปของการประท้วงเพื่อเรียกร้องให้บริษัทที่มาลงทุนในพม่านั้นรับผิดชอบต่อสังคมต่อสิ่งแวดล้อมและยังได้สะท้อนให้เห็นการทำงานของรัฐบาลด้วย ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษพื้นฐานของพม่าที่ต่างจากประเทศอื่นเพราะพม่ามีพื้นฐานของความหวาดระแวงจากประเทศอื่น ๆ เป็นทุนเดิมจากประสบการณ์ตั้งแต่สมัยอาณานิคมโดยถูกอังกฤษขูดรีด อินเดียเข้ามาเอาเปรียบ และนายทุนจีนต่างเข้ามาเอาเปรียบ ฉะนั้น ทำให้ชาวพม่ามีความหวาดระแวงจนทำให้เป็นพื้นฐานสำคัญทำให้ทั้งรัฐบาลและภาคประชาสังคมออกมาเป็นลักษณะนี้ โดยมีการระบุในรัฐธรรมนูญว่า การลงทุนจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจฐานราก รวมถึงต้องได้รับการยอมรับจากชุมชน นอกจากนี้ เห็นได้จากกฎหมายที่ออกมา เช่น กฎหมายแรงงานฉบับใหม่ ระบุให้มีสัดส่วนแรงงานชาวพม่าของบริษัทที่เข้ามาลงทุนต้องเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี คนพม่าต้องได้รับเงินเดือนเท่ากับคนต่างชาติ คือเป็นกฎหมายเพื่อคุ้มครองแรงงานของพม่าเอง หรือออกกฎหมายให้จัดตั้งสหภาพแรงงานของพม่า และเรื่องการประท้วงในพม่านั้นเป็นเรื่องปกติเห็นได้บ่อยอีกทั้งยังมีกฎหมายที่ออกมาใหม่เกี่ยวกับกฎหมายการคุ้มครองผู้บริโภค นอกจากนั้น ยังมีกฎหมายการแข่งขันทางธุรกิจเพื่อป้องกันการผูกขาดซึ่งสิ่งเหล่านี้อยู่บนพื้นฐานวิธีคิดของความหวาดระแวงจากการลงทุนจากต่างประเทศ

นอกจากบทบาทของรัฐต่อแนวโน้มของการลงทุนหรือการปฏิรูปเศรษฐกิจในอนาคตแล้วยังมีบทบาทของภาคประชาสังคมเพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากการประท้วงเรียกร้องความเป็นธรรมต่าง ๆ ทั้งจากชาวบ้าน แรงงาน และพระสงฆ์ ตลอดในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาไม่นับไม่ถ้วน และเริ่มมีบทบาทสำคัญในการกดดันทุน การทำงานของทุนทำให้ทุนที่เข้ามาลงทุนต่าง ๆ ไม่สามารถขยายตัวได้อย่างเต็มที่ โดยกลุ่มภาคประชาสังคมมีบทบาทในการทำหน้าที่ตรวจสอบทุนที่จากในประเทศและต่างประเทศ สาเหตุที่ภาคประชาสังคมตรวจสอบทุนในพม่า เพราะกลุ่มธุรกิจพม่ามีความเชื่อมโยงกับระบอบเดิม ฉะนั้น สิ่งเหล่านี้ทำให้กลุ่มธุรกิจเดิม ๆ โดยเฉพาะกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นเริ่มปรับตัวเห็นได้จากมีนโยบายในการรับผิดชอบต่อท้องถิ่นต่อสังคมมากขึ้นหรือมีมิติต่อบรรษัทภิบาลมากขึ้น ได้แก่ ประการแรกมีการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ ซึ่งมีถูกตรวจสอบ วิพากษ์วิจารณ์ และเป็นเป้าหมายการโจมตีของสื่อและสังคมและเอาเปรียบชาวพม่าส่วนใหญ่ โดยพยายามที่จะออกห่างจากระบอบเดิมโดยลดการดำเนินธุรกิจร่วมกับรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ ลง เช่น เลิกระบบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับรัฐ หรือธุรกิจสัมปทานจากรัฐแล้วไปประกอบธุรกิจอื่นแทน ประการที่สองการเน้นทำงาน CSR มีการสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มธุรกิจโดยการทำงานเพื่อสังคมในด้านต่าง ๆ อาทิ สนับสนุนด้านการศึกษา สังคมสงเคราะห์ ให้ทุนการศึกษาและการศาสนา ประการสุดท้ายการเข้าสู่การเมือง ได้สร้างสายสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะกับพรรค NLD เข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรงผ่านการลงสมัครรับเลือกตั้งในปี 2010 โดยมีกลุ่มนักธุรกิจเข้าลงสมัครเลือกตั้ง 30 คน กลุ่มเหล่านี้ใช้ช่องทางในการผลักดันนโยบายต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง สิ่งเหล่านี้คือการปรับตัวของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นในปัจจุบัน

ฉะนั้น ในทางเศรษฐกิจ การปฏิรูปเศรษฐกิจ อาจสรุปได้ว่า เป็นมิติที่มีความสำคัญเพราะความสำเร็จของการปฏิรูปส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและความนิยมของรัฐบาล และในระยะยาวก็ส่งผลต่อความยากจนและความเท่าเทียมของคนในโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสิ่งที่เห็นชัดเจนคือ การเติบโตอย่างก้าวกระโดดของทุนท้องถิ่นและทุนต่างประเทศที่เข้าไปลงทุนในพม่า และที่เห็นได้ชัดอีกคือ ลดบทบาทของรัฐในโครงสร้างเศรษฐกิจลงโดยกองทัพหันไปใช้ช่องทางในงบประมาณในการเป็นฐานทางอำนาจทางด้านเศรษฐกิจแทน รวมทั้ง มีการเปิดพื้นที่ทางการเมืองและเศรษฐกิจให้กับเอกชนและภาคประชาสังคมมากขึ้น ซึ่งตรงนี้เป็นแนวโน้มหรือสิ่งที่ธุรกิจต้องตระหนักในตอบแทนสังคมหรือการสนใจสังคมหรือสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น และแนวโน้มความขัดแย้งเปลี่ยนจากมิติจากการต่อต้านรัฐบาลทหารมาเป็นการต่อต้านทุนแทน มันเป็นมิติความขัดแย้งระหว่างทุนกับประชาชนแทนมากกว่าระหว่างรัฐกับประชาชน โดยกระแสบรรทัดบริหารเป็นทิศทางที่สำคัญควบคู่ไปกับการขยายตัวของการลงทุนอีกทั้งแนวโน้มการปฏิรูปค่อนข้างมีเสถียรภาพและน่าจะมีความสำเร็จได้ในอนาคต เพราะเริ่มเห็นฉันทามติของฝ่ายต่างๆ สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในระยะยาวได้ด้วย
